

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
Федоренка Владислава на дисертацію Бугайко Юлії а тему:
«Конституційно-правові засади лінгвістичної експертизи законопроектів
в Україні», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми зумовлюється тим, що в Україні застосування державної мови у різних сферах суспільних життя було завжди актуальним у політичній та правовій площинах. Однак питання порядку застосування державної мови як мови актів не отримало широкого висвітлення та належного правового регулювання у нашій державі.

Свідченням цього є номінативне та водночас суперечливе закріплення у нормативно-правових актах мовознавчого супроводу законотворчості, яке виявлено Ю. Бугайко у представленому дисертаційному дослідженні. Зокрема, дослідницею виявлено такі проблемні аспекти правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні:

- термінологічний різнобій у позначенні мовознавчого дослідження законопроектів в Україні (у нормативно-правових актах використовуються чотири терміни на позначення цього поняття: «редакційне опрацювання», «фахова експертиза», «редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)», «фахова (лінгвістична) експертиза»;

- юридична невизначеність елементів лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні (на нормативно-правовому рівні бракує закріплення не лише дефініції лінгвістичної експертизи законопроектів, а й об'єкта, предмета, суб'єктів, мети та завдань цієї експертизи);

- відсутність методологічних засад проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні (нині не затверджено ані методології, ані методичних рекомендацій лінгвістичної експертизи законопроектів);

- невизначеність кадрової політики щодо лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні (не визначено кваліфікаційних вимог до експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів та відсутня система підготовки та атестації таких експертів);

Означені прогалини у правовому регулюванні лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні залишаються однією з причин мовної недосконалості українського законодавства. Поміж тим, тексти Конституції та законів України мають виступати своєрідним «репозитарієм» української мови, залишатися прикладом досконалого українського правопису, бути еталоном для похідних від них нормативно-правових і розпорядчих актів, інших документів.

Сьогодні в Україні проведення лінгвістичного аналізу та редагування законопроектів забезпечується структурним підрозділом Апарату Верховної Ради України — Головним управлінням документального забезпечення при підготовці законопроектів до другого та наступних читань. Однак, з огляду на низку мовних помилок, допущених у вітчизняному законодавстві, можливостей застосування лінгвістичної експертизи у межах законодавчої процедури використано недостатньо.

З огляду на зазначене вище, не викликає сумніву актуальність теми рецензованого дослідження, спрямованого на пошук ефективних правових механізмів регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів, а також визначення проблемних аспектів застосування цих механізмів та пріоритетних напрямів їх удосконалення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій полягає у тому, що в дисертації на основі опрацювання наукової досліджень з питань конституційного права, теорії держави і права, експертної діяльності у сфері законотворчості, аналізу національного законодавства, узагальнення зарубіжної практики лінгвістичного забезпечення законотворчості, а також залучення знань філологічної науки, а саме: теорії мови, лінгвістичного аналізу та правничої лінгвістики, поглиблено наукові знання щодо засадничих положень лінгвістичної експертизи законопроектів як об'єкта конституційно-правової дійсності та розроблено теоретичні положення і практичні рекомендації щодо удосконалення нормативно-правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні. Ю. Бугайко сформульовано низку концептуально нових та важливих положень, висновків і пропозицій для юридичної науки та успішного правозастосування.

Достовірність отриманих наукових результатів обумовлена застосуванням постпозитивістського підходу у визначенні методологічної основи дисертаційної роботи, яка становить систему різнопорядкових принципів та методів конституційно-правового дослідження. Обрані методи дослідження використовувалися в їх діалектичному взаємозв'язку та взаємозалежності, що забезпечило об'єктивність отриманих результатів.

Про достовірність отриманих результатів свідчить ґрунтовне опрацювання Ю. Бугайко чинних нормативно-правових актів України, спеціальної літератури з означеної проблематики та досвіду його застосування. Джерельна база дисертації включає 221 найменування, що є цілком достатнім для досягнення поставлених завдань дослідження.

Отримані висновки відрізняються обґрунтованістю. Дослідженню проблемних питань притаманний авторський підхід, наведення переконливих аргументів під час обґрунтування власної точки зору. Слід відзначити хороший літературний стиль, легкість сприйняття матеріалу, посилення теоретичних положень прикладами з практики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що за характером та змістом розглянутих питань дисертація є першим в українській правовій науці комплексним дослідженням конституційно-правових основ

функціонування лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні. У роботі обґрунтовано низку нових понять, положень та рекомендацій, що мають як теоретичне значення, так і практичне застосування.

Так, відповідно до вимог наукової новизни, авторкою *уперше*:

— сформульовано визначення лінгвістичної експертизи законопроектів з позицій доктринального та нормативно-правового підходів. За *доктринальним* підходом, лінгвістична експертиза законопроектів розглядається як дослідження тексту проекту закону щодо його відповідності Українському правопису, стандартам української правничої термінології та іншим мовним параметрам законодавчого тексту, яке проводять експерти у галузі правничої лінгвістики і результатом якого є розгорнута та науково-обґрунтована оцінка; за *нормативно-правовим* підходом — як етап законодавчої процедури, що полягає у дослідженні й оцінці тексту законопроекту щодо його відповідності Українському правопису, стандартам української правничої термінології та іншим мовним параметрам законодавчого тексту, що забезпечується Редакційним управлінням Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України;

— розроблено класифікацію видів лінгвістичної експертизи законопроектів залежно від характеру мовної помилки у законодавчому тексті, відповідно до якої виокремлюються: дискурсивна, семантична, граматична експертизи та експертиза перекладу тексту законопроекту;

— визначено систему методологічних принципів проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, до якої пропонується віднести принципи: чистоти мовлення, логічності, однозначності, нормативності, правової визначеності та відповідності національному правовому дискурсу;

— систематизовано чинні нормативно-правові акти, що регламентують проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, у такі групи: акти, що визначають статус державної мови; акти, що встановлюють підстави проведення лінгвістичної експертизи законопроектів; акти, що визначають правовий статус суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів; акти, що регулюють процесуальні аспекти лінгвістичної експертизи законопроектів; акти, що визначають методологічну основу лінгвістичної експертизи законопроектів;

удосконалено:

— теоретичну конструкцію механізму забезпечення лінгвістичної експертизи законопроектів та уточнено зміст таких структурних елементів лінгвістичної експертизи законопроектів, як: види, суб'єкти, об'єкт, предмет, мета і завдання;

— розуміння поняття “суб'єкт лінгвістичної експертизи законопроектів” та характеристики особливостей правового статусу кожної категорії суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів: замовників, організаторів та експертів;

— підхід до формування кадрового забезпечення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, зокрема, запропоновано: 1) впровадити у практику експертного забезпечення законодавчої процедури України

систему підготовки (навчання і стажування) та атестації фахівців з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів на базі Української школи законотворчості Інституту законодавства Верховної Ради України, взявши за основу модель підготовки та атестації судових експертів в Україні; 2) встановити такі кваліфікаційні вимоги до експерта з питань лінгвістичної експертизи законопроектів:

“Освіта: ступінь не нижче спеціаліста (магістра) за спеціальностями 081 “Право” або 035 “Філологія”.

Стаж роботи: не менше 5 років у галузі права або філології.

Свідоцтво про кваліфікацію експерта з лінгвістичної експертизи законопроектів”;

— положення щодо процедури проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, в якій пропонується виділити такі стадії: 1) надання єдиною автоматизованою системою роботи з документами у Верховній Раді України доступу організатору до законопроекту, підготовленого до другого або наступних читань, та супровідних до нього документів; 2) направлення організатором законопроекту та супровідних до нього документів на лінгвістичну експертизу експерту; 3) виконання лінгвістичної експертизи законопроекту експертом; 4) отримання та реалізація результатів лінгвістичної експертизи законопроекту її замовником;

дістало подальшого розвитку:

— висновки про технологічну процедуру проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, у якій запропоновано виокремити такі етапи: 1) аналіз та оцінка композиції тексту законопроекту; 2) аналіз та оцінка рубрикації тексту законопроекту; 3) аналіз та оцінка змісту рубрик тексту законопроекту; 4) експертний висновок щодо рівня підготовки тексту законопроекту;

— положення щодо застосування системи різнопорядкових принципів та методів дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів як об’єкта конституційно-правової науки, яку пропонується доповнити синергетичним та інтеграційним методами дослідження;

— наукові уявлення про генезу досліджень лінгвістичної експертизи законопроектів у контексті розвитку юридико-лінгвістичної теорії та характеристика особливостей досліджень зарубіжних та вітчизняних учених з означеної тематики;

— положення про перспективність впровадження в українську практику лінгвістичної експертизи законопроектів канадського досвіду роботи “Служби юрислінгвістики” та діяльності самих юрислінгвістів — фахівців з правничої мови, основне завдання яких — допомогти авторам юридичних текстів якнайліпше висловити верховенство закону; а також розробки методичної документації щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, що складається з адміністративних та лінгвістичних рамок (правил);

— пропозицій щодо впровадження наступних напрямів розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні: впровадження лінгвістичного моніторингу законодавства в одному зі структурних

підрозділів Національної академії наук України — Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні, Інституті української мови або Українському бюро лінгвістичних експертиз; розроблення хмарного програмного забезпечення для здійснення лінгвістичної експертизи законопроектів з урахуванням успішного досвіду Федеративної Республіки Німеччина (на прикладі роботи науково-дослідної групи при Гайдельберзькій академії наук *Computer Assisted Legal Linguistics*) та Сполучених Штатів Америки (на прикладі компанії *Xcential Legislative Technologies*, яка обслуговує законодавчі органи штатів й інших нормотворчих установ у всьому світі).

У дисертації ґрунтовно розкривається зміст зазначених вище положень.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, у наукових працях. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладені у достатній кількості наукових публікацій. Це 12 наукових публікацій, із яких 4 статті опубліковано у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 стаття — у науковому виданні іноземної держави та 1 стаття — у закордонному виданні, включеному до наукометричної бази Web of Science Core Collection, а також у 6 тезах доповідей, опублікованих у матеріалах науково-практичних конференцій.

Апробація результатів дисертації відбулася належним чином, адже основні положення дисертації були оприлюднені та доповідалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Значення праці для науки і практики полягає у тому, що пропозиції здобувачки використовуються та мають перспективу подальшого впровадження при вирішенні практичних завдань у нормотворчій діяльності — для удосконалення норм Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», «Про комітети Верховної Ради України» та Положень, що регламентують діяльність структурних підрозділів Апарату Верховної Ради України та інших нормативно-правових актів; практичній діяльності законодавчого органу з метою комплексного удосконалення роботи його структурних підрозділів; освітньому процесі та науковій діяльності закладів вищої освіти України. Зазначене підтверджується актами впровадження, що подані у додатках до дисертації Ю. Бугайко.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Заслуговує на схвалення структура дисертації, яка обумовлена метою і предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Підхід до визначення структури і змісту дослідження є логічним та послідовним, що дозволило всебічно висвітлити значне коло актуальних питань.

Проведене здобувачкою дослідження є **завершеним**, його вивчення дозволяє зробити висновок про належний рівень проведеного дослідження, за результатами якого сформовані теоретичні положення, пропозиції до законодавства, практичні рекомендації щодо удосконалення правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам. Порушень академічної доброчесності опонентом не виявлено.

Вивчення змісту дисертації свідчить і про окремі положення, які мають дискусійний характер чи вимагають додаткового обґрунтування під час захисту. Зокрема:

1. У підрозділу 1.1. дисертації «Лінгвістична експертиза законопроектів як об'єкт конституційно-правового дослідження» Ю. Бугайко визначає коло функцій властивих лінгвістичній експертизі законопроектів та розкриває їх зміст. Однак, дисертантка не надає посилань на конкретні джерела, на яких ґрунтуються її висновки. Тому, залишається відкритим питання про достатню обґрунтованість концепції функцій лінгвістичної експертизи законопроектів, сформовану в дисертації, та про наявність у вітчизняній і зарубіжній правничій науці альтернативних концепцій.

2. Позитивно відзначаючи спробу авторки сформулювати принципи та технологічні етапи проведення лінгвістичної експертизи законопроектів (підрозділ 2.3 дисертації), а також підтримуючи позицію про необхідність розробки та затвердження методології щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів (підрозділ 3.1 дисертації), відзначимо наступне.

По-перше, на наш погляд, доречним і бажаним результатом цього дисертаційного дослідження міг би бути проєкт Методики проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, як цілеспрямованого процесу скоординованого процесу застосування різних методів при проведенні лінгвістичної експертизи, який би узгоджувався з діючими Правилами оформлення проєктів законів та законодавчої техніки.

По-друге, хотілось би довідатись науково-правову позицію Ю. Бугайко щодо перспектив розроблення та затвердження Національним органом стандартизації державного стандарту щодо термінів і визначень української мови, які використовуються в чинному законодавстві України.

3. Дисертантка слушно відзначає у Вступі свого дисертаційного дослідження, що нині «у тексті Основного Закону України закріплені такі кальковані з російської мови лексеми, як “*благополуччя*” поряд з українською лексемою “*добробут*”, “*послання*” замість українського слова “*звернення*”, “*посягання*” замість “*зазіхання*” та інші. Не менш загрозливим для чистоти та зрозумілості мови законодавчих актів є невмотивоване вживання англіцизмів, низка яких лише наповнюється, до прикладу: “*хаб*” замість більш усталеного та зрозумілого слова “*центр*”, “*булінг*” поряд з українською лексемою “*цькування*”, “*неттінг*” замість “*взаємозалік вимог*”, “*офшорна зона*” замість “*безподаткова зона*” тощо» (с. 13 дисерт.). Авторкою дослідження наводяться й інші приклади внутрішньої суперечності термінології, що застосовується в Конституції України (с. 111 і ін. дисерт.).

У цьому контексті постає питання про методи і форми приведення тексту Конституції України до правил і вимог української мови і усунення неузгоджених між собою термінів. Також хотілось би з'ясувати точку зору дисертантки про перспективність використання потенціалу Конституційного Суду України для вирішення зазначених проблем.

4. На сьогодні в Верховній Раді України IX скликання зареєстровано перспективний і потрібний, на наш погляд, для правотворчої діяльності Проект закону про правотворчу діяльність (реєстр. № 5707 від 26.06.2021), прийнятий 16.11.2021 в першому читанні за основу. На сьогодні цей Проект опрацьовується до розгляду парламентом у другому читанні. Не зважаючи на значний потенціал цього Проекту, в ньому відсутні положення про лінгвістичну експертизу законопроектів. У зв'язку з цим, хотілось би з'ясувати позицію дисертантки у частині доцільності доопрацювання Проекту закону про правотворчу діяльність (реєстр. № 5707 від 26.06.2021) через внесення до нього самостійних положень про лінгвістичну експертизу законопроектів і проектів інших нормативно-правових актів.

Не менш гострим залишається й питання про лінгвістичну експертизу питань та/або проектів рішень, які можуть виноситися на всеукраїнський референдум.

5. Позитивно оцінюючи проаналізований у підрозділі 3.2. досвід лінгвістичного забезпечення законотворчого процесу низки зарубіжних країн (Німеччини, Франції, Польщі, Чехії, Канади і Росії) та Європейського Союзу, слід зазначити, що особлива акцентуація надається досвіду Канади. Зокрема авторка пропонує впровадити досвід «Служби юрислінгвістики», що функціонує при Міністерстві юстиції Канади та самих юрислінгвістів, а також розробити адміністративні та лінгвістичні рамки проведення лінгвістичної експертизи законопроектів за канадським зразком. У роботі було б доцільно більш детально розкрити особливості роботи такої служби та власне юрислінгвістів, а також деталізувати змістовне наповнення вказаних рамок. Це б конкретизувало уявлення про необхідні кроки у напрямі удосконалення лінгвістичної експертизи законопроектів у нашій державі.

Разом із тим, зазначені вище запитання та зауваження мають дискусійний характер, окреслюють перспективні напрямки подальших досліджень питань теорії й практики конституційно-правових засад лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні та не впливають на позитивне враження від рецензованого наукової праці.

ВИСНОВОК

Дисертація виконана на належному теоретичному рівні, матеріал дисертації викладено у логічній послідовності, усі висновки отримали необхідну і достатню теоретичну аргументацію та є методологічно обґрунтованими.

За своїм змістом дисертаційне дослідження Бугайко Юлії відповідає обраній спеціальності 081 «Право», робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною завершеною роботою, у якій не виявлено порушень принципів і вимог академічної доброчесності. Оформлення дисертації відповідає встановленим МОН України вимогам щодо такого виду наукових робіт.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що дисертація Бугайко Юлії на тему: «Конституційно-правові засади лінгвістичної експертизи

законопроектів в Україні», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, а Бугайко Юлія заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук,
професор, Заслужений юрист України,
директор Науково-дослідного
центру судових експертиз
з питань інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України**

26 січня 2022р

Владислав ФЕДОРЕНКО

Владислав Федоренко

Спеціаліст з питань кадрової роботи

Олександр О. Рогожко

підпис П.І.П.

